

A FENNTARTHATÓ ÉLETMÓD FELÉ – A KÖZÖSSÉGEK SZEREPÉNEK ÉRTELMEZÉSE

Kiss Gabriella, PhD, egyetemi docens

gabriella.kiss@uni-corvinus.hu

Budapesti Corvinus Egyetem

ABSZTRAKT

Az ökológiai közgazdaságtan számos kutatása jutott arra a következtetésre, hogy a jelenlegi társadalmi-gazdasági rendszerek fenntarthatatlan utakra vannak bezárva. A fenntarthatatlanság egyik fő mozgatórugója a jólét által táplált fogyasztás. Makropolitikai szinten a politikusok programjainak és világnézeteinek többsége távolról sem követi az erős fenntarthatósági forgatókönyvet. Mikroszinten főleg a városlakók különféle nagyméretű, központosított infrastruktúrák rabjai, ezért az egyéni életstílusoktól megkívánt fenntarthatósági átalakulást különféle strukturális és pszichológiai korlátok is akadályozzák. Ebben az előadásban a mezoszintű perspektívából vizsgáljuk meg ezt a kérdést és azzal foglalkozunk, hogy a társadalomban működő mezoszintű szerveződések vagy más néven közösségek milyen szerepet játszanak az egyének fenntartható viselkedésében, és milyen válaszokat tudnak adni a társadalmi-gazdasági korlátokkal szemben. Ezek a közösségek a kutatási eredményeink szerint elősegíthetik a fenntarthatóbb életmódra való átmenet alternatív módját társadalmunkban, amely tágabb összefüggésben segítheti a paradigmaváltást. Az előadásban azzal a kérdéssel foglalkozunk, hogy pontosan hogyan szervezhetők ilyen közösségek például egyetemeken vagy szakkollégiumban és hogyan segíthetjük saját környezetünket, hogy a fenntarthatóbb életmód irányába mozduljunk el közösen.

Kulcsszavak: fenntartható életmód, közösségek, kooperatív kutatás

DOI: 10.15170/ktk-fogyszimp-2022-07

Ökológiai közgazdászok körében elfogadott tény, hogy a fogyasztás az egyik legnagyobb kihívás az anyag- és energiaintenzív gazdaságokról és életmódokról a környezetileg fenntartható társadalom felé való elmozdulásban (Spash & Dobernig, 2017). A fogyasztás környezeti hatásait számos nemzetközi és hazai tanulmány hangsúlyozza az anyagfelhasználás megváltoztatásának, vagy inkább csökkentésének szükségességét felvetve (Rockstrom *et al.* 2009; Vetőné-Móznér, 2014; Csutora, 2012; Schneider, 2011; Røpke, 2009). A fenntarthatatlanság egyik fő mozgatórugója tehát a jólét által táplált fogyasztás. Az egyéni életstílusoktól megkívánt fenntarthatósági átalakulást különféle strukturális és pszichológiai korlátok akadályozzák. Egyrészt makroszinten a politikusok programjainak és világnézeteinek többsége távolról sem követi az erős fenntarthatósági forgatókönyvet és a szakpolitikai intézkedések is messze elmaradnak a tudomány által bemutatott hatások csökkentésétől. Mikroszinten főleg a városlakók különféle nagyméretű, központosított infrastruktúrákból összerakott rendszerekben élnek, mely struktúrák sokszor korlátozott cselekvési teret adnak az egyéneknek. Emellett az egyének viselkedését meghatározó pszichológiai korlátok is sok akadályt támasztanak a viselkedés megváltozása elé (Gifford, 2011). Ebben a cikkben a városi kontextusban működő közösségeket szerepét vizsgáljuk az egyének fenntartható magatartásának átalakulásában. Azáltal, hogy a közösségek hatását helyezzük a vizsgálat középpontjába, mezoszintű perspektívát alkalmazunk (Reid *et al.* 2010), amivel elismerjük, hogy az egyén fenntartható viselkedését különféle tényezők befolyásolják, és a különböző hálózatok és közösségek lehetnek rá hatással.

Kiindulópontunk az, hogy amikor a fenntartható viselkedésről van szó, az egyéneknek vannak személyes céljai és értékrendszerei (Kasser, 2016), ugyanakkor különféle ösztönzőkkel, választási korlátokkal és útfüggőségekkel kell szembenéznük, amelyek gyakran kívül esnek közvetlen ellenőrzésükön (Røpke, 2009). Például kölcsönösen erősítő műszaki, intézményi és viselkedési hatások érvényesülnek, amelyeket egyéni és kollektív tehetetlenség jellemez. Az eszközök, a két évszázados technológiai fejlődés és az intézmények, politikák és fogyasztói preferenciák együtt fejlődő hálójára (Seto *et al.* 2016, 426, 446), ezért annak ellenére, hogy a háztartások jelentős környezeti kárenyhítési potenciállal rendelkeznek – fogyasztásuk közvetlenül vagy közvetve a globális ÜHG-kibocsátás 65%-ához, illetve a föld-, víz- és anyaghasználat 50-80%-ához köthető (Ivanova *et al.* 2016) –, az egyének valós és kemény korlátokkal szembesülnek, amikor fenntartható viselkedésről van szó. Amint azt az olyan fogalmak, mint az „érték-cselekvés” rés (Blake, 1999) és a „viselkedés-hatás” szakadék (Csutora, 2012) mutatják, az egyének környezetbarát attitűdjeik ellenére gyakran nem tudják csökkenteni környezeti hatásukat: „[...]ez azt jelenti, hogy hogy az emberek által megtett környezeti cselekvések jelképesek, és nem kapcsolódnak a környezettel kapcsolatos sajátos aggodalmaikhoz” (Blake, 1999, 263.).

De ilyen rendszerszintű korlátok mellett ki kezdeményezi a szükséges átalakulást a fenntartható magatartáshoz szükséges feltételek megteremtéséhez? Kiss *et al.* (2018) kutatási eredményi azt mutatják, hogy a közösségek a fenntarthatóság felé vezető átmenet egyik fő mozgatórugói. Hasonlóképpen Smith és tsai (2020) a civil társadalomra és a társadalmi mozgalmakra mint a változás katalizátoraira mutatnak rá. Ezeket a gondolatokat és eredményeket követve egy kvalitatív tanulmányt készítettünk, amely felveti a kérdést: „Mi a

közösségek szerepe a fenntartható magatartás felé való elmozdulásban?”. Kutatási kérdésünk megválaszolására 21 interjút készítettünk olyan kulcsfontosságú civil szervezeti tagokkal, akik a mobilitás, a közösségi kertek, az energia, az élelmiszer, az állatjólét, a lakhatás, a divat és a hulladékcsökkentés területén tevékenykednek Budapest városi kontextusában.

A kutatási eredményeik azt mutatják, hogy ezek a közösségek hatással vannak az egyéni fenntartható magatartásra azáltal, hogy (1) felhívják a tagok figyelmét, (2) közvetlenül befolyásolják a mindennapi gyakorlatokat, és (3) teret adnak a különféle társadalmi formákkal való kísérletezésnek a termelés és fogyasztás fenntarthatóbb módon történő megszervezése érdekében. Ezek a hatások három szerepkörön keresztül érvényesülnek, amelyeket a különböző közösségek töltenek be. Először is, a *fordító* szerepében a problémákat a fenntarthatósági vonatkozásuknak megfelelően keretezik, és a fenntartható gyakorlatokat bemutatják és terjesztik a társaik között. Másodszor, a *pozitív megerősítés* formájában visszajelzést adnak tagjaiknak a fenntartható gyakorlatokkal kapcsolatos egyéni erőfeszítéseikről. Harmadszor, olyan platformokat képeznek, ahol az egyének fenntarthatósággal kapcsolatos tevékenységeket folytathatnak, és ezáltal elnyerhetik azt a pozitív érzést, hogy hozzájárultak a közjóhoz, ami esetleg tovább motiválja őket a részvételre. Ez a *hozzájárulás* a harmadik fontos szerepük. Eredményeink szerint a közösségi tagok interakcióin keresztül az egyéni fenntartható viselkedés szocializálódik, megtárgyalható és befolyásolható.

Ha kutatóként elkötelezték vagyunk a fenntarthatóság előmozdítása mellett, akkor milyen kutatási módszerek vagy beavatkozási lehetőségeink vannak? Milyen módon érdemes kutatni a közösségek szerepét a fenntartható életmód előmozdítása érdekében? Ha kimondjuk, hogy a kutatói szerepünket szeretnénk újra értelmezni és a semlegesség illúzióját elengedve belépni a kutatott térbe aktív szereplőként, akkor a részvételi vagy kooperatív esetleg az akciókutatás területén találjuk magunkat. A részvételen alapuló kutatómódszertanok kiváló lehetőséget biztosíthatnak arra, hogy a tudományos megismerés az egyének hétköznapi viselkedésének nem csak megfigyelésére, de reflektív alakítására is terepet biztosítson. A fenntartható életmód felé való elmozdulást kutathatjuk más fogyasztókkal, állampolgárokkal közösen, saját közösségeket kialakítva. Ezáltal a közösség kialakulásának folyamatát és hatását a tagok viselkedésére kutatóként vagy résztvevőként ugyanolyan tapasztalati úton vizsgálhatjuk meg

Ennek megfelelően saját kutatásunkban a kooperatív vizsgálat módszertani megközelítését követve ún. ökoklubokat kezdeményeztünk. A kooperatív kutatás a részvételen alapuló kutatás családján belül egy biztonságos kommunikációs teret kíván nyitni, ahol a hasonló érdeklődésű és motivációjú emberek megoszthatják egymással tapasztalataikat és tudásukat, és elgondolkodhatnak azokon, hogy jobban megértsék és javítsák viselkedésüket (Heron, 1996; Reason, 2006). A kooperatív kutatás cselekvésorientált megközelítés, ezért „Terv-Cselekvés-Reflexió” ciklusai közvetlenül hozzájárulhatnak a fogyasztói magatartás különböző változásaihoz. A kooperatív kutatás során a kutatók túllépnek hagyományos megfigyelői szerepükön, és a kutatás alanyaivá válnak (Heron & Reason, 1997). Ugyanakkor a kooperatív kutatás során máskor a kutatás alanyának tekintett résztvevők is kutatási partnerek lesznek (Csillag, 2016). Ez a partnerség a kutatás közös létrehozásában jellemzője az

akción/részvételen alapuló kutatási megközelítéseknek (Guba & Lincoln, 1994). Saját kutatási témánkban ezért kutatási módszerként a kooperatív kutatást (cooperative inquiry) alkalmazva az ökoklubok keretein belül kívánunk választ adni kutatási kérdéseinkre.

Az ökoklubok a fenntartható fogyasztás iránt érdeklődő emberek csoportját jelentik, akik rendszeresen találkoznak mindennapi gyakorlataik és szokásaik megváltoztatása és egy fenntarthatóbb életmód kialakítása érdekében. Eredetileg a módszert eco-teams vagy ökokör néven a fogyasztási szokások megváltoztatásának eszközeként a Global Action Plan International (GAP) szervezet fejlesztette ki, Magyarországon pedig a Tudatos Vásárlók Egyesülete alkalmazza sikeresen. Az általunk használt ökoklubok ettől a koncepciótól abban különböznek, hogy a tudományos kutatás eszköztárát is alkalmazzák a közös megismerés során. Az általunk szervezett ökoklubok nem hierarchikusan szerveződnek, ami azt jelenti, hogy nincs határ a szakértők és a nem szakértők között, a kutatók a tanulási folyamat elősegítését vállalják. Ebben a közös tanulási folyamatban minden résztvevő a fenntartható életmód társkutatójává válik, és a kooperatív kutatásnak megfelelően együtt teremti meg a tudást és a változást. A demokratikus szerveződés nem csak a csoporton belüli szerepeket érinti, hanem például a kutatás témájának, a fenntartható életmód egyes területeinek a megválasztását is.

Az Urban Sustainability Research Group (USRG) keretei között 2022-ben a 4. ökoklub megvalósítása zajlik a Corvinus Egyetem diákjainak részvételével. A corvinusos ökoklubok általában öt hónapos együttműködésre jönnek létre (egy egyetemi félév), melynek során kéthetenként szervezett találkozókkal összesen hat alkalommal találkoznak a tagok, akik a fenntartható életmód iránt érdeklődő, és a fenntartható fogyasztási szokások elsajátítása céljából csatlakozó egyetemi hallgatók. Az ökoklub foglalkozásokat diákok vezetik (akik tagjai a kutatócsoportnak) további diák résztvevőknek a részvételi kutatómódszertan alapján. A kutatócsoport oktató tagjai állandó mentorálást biztosítanak a kutatáshoz és módszertani iránymutatással segítik a kutató diákokat, valamint a rendszeres reflexiós megbeszéléseket vezetik. Az ökoklub részét képezi egy kérdőíves elő- és utómérés a résztvevők fenntartható fogyasztási szokásairól, emellett a tagok folyamatos méréseket végeznek meghatározott témákban, hogy konkrét visszajelzést kapjanak a szokásaikról, valamint reflexiós naplót vezetnek. Továbbá az ökoklub projekt kutatási részéhez tartozik a résztvevők utólagos kvalitatív mélyinterjú sorozata is, amely az eredmények jobb interpretálásához járul hozzá.

Az eddigi kutatási eredményeket több szakdolgozatban értékelték ki a diák-kutatók különböző kutatási kérdések mentén pl: Nagy Míra – Petróczi Zsuzsa (2021) A fenntartható életmódot gátló és támogató tényezők feltérképezése (szakdolgozat, Marketing mesterszak, BCE). A kooperatív kutatás tapasztalatai alapján azt mondhatjuk, hogy a módszer nagyon jó lehetőséget ad a diákoknak a fenntartható életmód kutatásába való bekapcsolódásra és a kutatómunka mellett élvezet is számukra. A tagok elköteleződése minden esetben nagyon fontos, ez azonban elősegíti, hogy saját gyakorlatikra reflektáljanak és valódi elmozdulást érjenek el a fenntarthatóság felé való rögzös személyes útjukon.

HIVATKOZÁSOK

- Blake J. (1999), “Overcoming the ‘value-action gap’ in environmental policy: Tensions between national policy and local experience”, *Local Environment*, 4:3, 257-278, DOI: 10.1080/13549839908725599
- Csillag, S. (2016), „A kooperatív akciókutatás elmélete és gyakorlata”, *Prosperitas*, 2016:(2), 36-62.
- Csutura, M. (2012), “One More Awareness Gap? The Behaviour–Impact Gap Problem”, *Journal of Consumer Policy*, 35:145–163. DOI: 10.1007/s10603-012-9187-8
- Guba, E.G. & Lincoln, Y.S. (1994), *Competing Paradigms in Qualitative Research*. In N. K. Denzin, & Y. S. Lincoln, *Handbook of Qualitative Research* (pp.105-117). SAGE, London
- Heron, J. & Reason, P. (1997), „A Participatory Inquiry Paradigm”, *Qualitative Inquiry*, 3(3), 274-294. DOI: 10.1177/107780049700300302
- Heron, J. (1996), *Co-operative Inquiry. Research Into the Human Condition*. SAGE, London
- Hofmeister-Tóth, Á., Kelemen, K. & Piskóti, M. (2012), „Life paths in Hungary in the light of commitment to sustainability”, *Interdisciplinary Environmental Review*, 13(4), 323-339. DOI: 10.1504/ier.2012.051449
- Ivanova, D., Stadler, K., Steen-Olsen, K., Wood, R., Vita, G., Tukker, A. & Hertwich, E.G. (2016), “Environmental impact assessment of household consumption”, *Journal of Industrial Ecology*, 20. 526–36. DOI: 10.1111/jiec.12371
- Gifford, R. (2011), “The dragons of inaction: Psychological barriers that limit climate change mitigation and adaptation”, *American Psychologist*, 66(4), 290–302. DOI: 10.1037/a0023566
- Kasser, T. (2006), *Materialism and its alternatives*. In: M. Csikszentmihalyi & I. S. Csikszentmihalyi (Eds.), *A life worth living: Contributions to positive psychology* (pp. 200–214). Oxford University Press, Oxford
- Kiss, G., Pataki, Gy., Köves, A. & Király, G. (2018), “Framing Sustainable Consumption in Different Ways: Policy Lessons from Two Participatory Systems Mapping Exercises in Hungary”, *Journal of Consumer Policy*, 41(1), 1–19. DOI: 10.1007/s10603-017-9363-y
- Reason, P. (2006), “Choice and Quality in Action Research Practice”, *Journal of Management Inquiry*, (15), 187-203. DOI: 10.1177/1056492606288074
- Reid L, Sutton P, Hunter C. (2010), “Theorizing the meso level: the household as a crucible of pro-environmental behaviour”, *Progress in Human Geography*, 34(3), 309-327. DOI: 10.1177/0309132509346994
- Rockstrom, J., Steffen, W., Noone, K., Persson, A., Chapin, F.S., Lambin, E.F., Lenton, T.M., Scheffer, M., Folke, C., Schellnhuber, H.J., Nykvist, B., De Wit, C.A., Hughes, T., Van Der Leeuw, S., Rodhe, H., Sorlin, S., Snyder, P.K., Costanza, R., Svedin, U., Falkenmark, M., Karlberg, L., Corell, R.W., Fabry, V.J., Hansen, J., Walker, B., Liverman, D., Richardson, K., Crutzen, P. & Foley, J.A. (2009), “A safe operating space for humanity”, *Nature*, 461, 472-475. DOI: 10.1038/461472a
- Røpke, I. (2009), “Theories of practice — New inspiration for ecological economic studies on consumption”, *Ecological Economics*, 68, 2490–2497. DOI: 10.1016/j.ecolecon.2009.05.015
- Schneider, F., Martinez-Alier, J. & Kallis, G. (2011), “Sustainable Degrowth”, *Journal of Industrial Ecology*, 15(5), 654-656. DOI: 10.1111/j.1530-9290.2011.00388.x
- Seto, K., Davis, S.J.; Mitchell, R.B.; Stokes, E.C.; Unruh, G.; Ürge-Vorsatz, D. (2016), “Carbon Lock-In: Types, Causes, and Policy Implications”?, *Annual Review of Environment and Resources*, 2016 41:1, 425-452. DOI: 10.1146/annurev-enviro-110615-085934
- Spash, C.L. & Dobering, K. (2017), *Theories of (un)sustainable consumption*. In: Spash, C. L. (ed.). *Routledge Handbook of Ecological Economics: Nature and Society*, (pp. 203-213), Routledge, London
- Vetóné-Móznér, Zs. (2014), “Sustainability and consumption structure: Environmental impacts of food consumption clusters. A case study for Hungary”, *International Journal of Consumer Studies*, 38, 529–539. DOI: 10.1111/ijcs.12130